

Vajda Júlia

*„Harminc emberből ez alatt a pár hónap alatt -- ő körülbelül **kettő** kérdezte azt meg, hogy **mi** volt tulajdonképpen a deportálás”*

*„ezt hallottam a Kertész Imre szájából a é- rettentő érdekesnek tartom egy tizenhárom tizennégy éves fiúnak -- **nem** az a fontos hogy wir sind **frei** hanem az a fonto- ***jaj istenem** dél van és még nem kaptunk reg- -- és amikor ezt **elolvastam** és néztem hogy **ennyit** mentünk és * (nach fünf kilometer) bekommen sie essen ---- én csak néztem hogy mi va-?=és akkor föl van írva igen kaptunk hat deka kenyeret és ***két deka**: mittomén milyen vaját. --”*

(Interjú Sóvágó Antallal)

„... önéletrajzi, vagy fikciós módon olvasni, s egyáltalában véve olvasni, nem valamilyen döntés, szövegszerű okokra visszavezethető tudatos vagy tudattalan, de mindenképpen logikus megfontolás, hanem egymást át- és felülró értelem-tulajdonítások folyamata, mely egyszerre bozza működésbe a nyelvhasználat cselekvő és megismerő dimenzióit.

(Z. Varga Zoltán: Paul de Man az önéletrajsról)

„a dekonstrukció, a posztstrukturalizmus sikeresen »feloldja a szelfet a szövegben, a szöveget a levegőben« és ezzel az önéletrajzot »puszta dadogássá változtatja»

(Olney, James: „Autobiography and the Cultural Moment”)

„Az is igaz azonban, hogy emlékeim ellen, amelyek oly sokszor és oly váratlanul törnek rám, nem bírok mással védekezni, mint az írással. Ha bezárnám őket az emlékezetembe, egyre nebezebbé válnának az idők során, mígnem végül aztán összeroppannék egyre növekvő súlyuk alatt. Hónapokon és éveken át szunyadnak emlékeink a lelkünkben és egyre csak tovább burjánzanak cöndben, míg valami apróság fel nem ébreszti őket, és különös módon vakká nem tesznek az étellel szemben. Hányszor előfordult ezért, hogy emlékeimet s emlékeim írásba foglalását lealacsonyító, alapjában véve átkozott dolognak éreztem! És mégis, mik lennének emlékek nélkül? A legegyszerűbb gondolatainkat sem lennének képesek elrendezni, a legérzékenyebb szív is elveszítené ama képességét, hogy egy másik felé hajoljon, létünk pusztán csak értelmetlen pillanatok vételen egymásutánjából állna, és nyoma sem volna többé a múltnak. Hogy micsoda nyomorúság az élet! Oly teli van hamis elképzelésekkel, oly biábavaló, hogy szinte nem más, mint az emlékezetünk szülte kimérák árnyéka.”

(W. G. Sebald: A Szaturnusz gyűrűi – Angliai zarándokút)

Hogyan érthetjük meg, miben mutatkozik, miben ragadható meg, hogy kik is vagyunk, vagy a másik oldalról, hogyan vagyunk jelen mi magunk szövegeinkben, amelyeket elbeszélünk? A múlt század nyolcvanas éveinek elején pszichológusok, pszichanalitikusok után, sőt, részben nyomán irodalmárok, filozófusok, sőt, még történészek is kezdték tudományuk műveléséhez elengedhetetlennek érezni e kérdések megválaszolását. Alapvetővé vált, hogy megértsék, megértsük, mi a viszony az élet és a róla elbeszélte történet között. Ezt a viszonyt feszegeti az önéletírás kapcsán Paul de Man már 1979-ben, amikor arra kérdezi rá, hogy azzal szemben, hogy ugyanolyan viszonyt tételezünk realista festmény és tárgy mint önéletrajz és referenciája között, illetve hogy abban gondolkodunk, „*hogy az élet úgy hozza létre {produces} az önéletrajzot, ahogy egy tett a maga következményeit*”,¹ s hogy nem ugyanilyen jogos-e az a feltételezés, hogy „*az önéletírói vállalkozás hozza létre és határozza meg az életet, és hogy bármit is tesz az író, azt valójában az önarckép-rajzolás technikai kívánalmai vezérlik, és minden tekintetben a médium eszköztára határozza meg?*” S továbbmenve ebből figura és referencia viszonyára kérdezve végül oda lyukad ki, hogy felmerülhet, hogy az önéletrajz végeredményben „*nem tisztán és egyszerűen referens, hanem valami olyasmi, ami közelebb áll a fikcióhoz.*” S ugyanerről vitatkozik Alasdair MacIntyre-rel² Hayden White³ és Louis O. Mink⁴, amikor az előbbi azt állítja, hogy „*Stories are lived before they are told*”, míg az utóbbiak ennek ellenkezőjét vallják, hogy ui. „*Stories are not lived but told*”, s gondolkodik Paul Ricoeur, amikor úgy fogalmazza meg narratív identitás elmélete alapvezetését, hogy az, „*hogy kik is vagyunk, életünk történetéből derül ki.*”⁵ Tengelyi mindezek után pedig mindehhez az időt, mint alapvető dimenziót véve hozzá alkotja meg sorsesemény fogalmát:⁶ vannak pillanatok, amelyekben „*felfelük a történeteknek az a szövedéke, amellyel önazonosságunkat rögzítjük*”, amelyek „*az önmagunkból való kilépés igényét a megszüntethetetlen máság és idegenség erejével szegeznek nekünk*”, s hogy ezek a sorsesemények „*belyettesíthetlenségünk végső forrásai*”.

Ugyanakkor az önéletrajz írója, s még inkább a naplóé, különösképpen, ha nem szépíró, társadalomtudós vagy filozófus maga is, nem tekinti másnak, mint krónikásnak önmagát, krónikásnak, aki az igazat mondja el, azt és ahogy az vele történt. Azokkal ért egyet, akik úgy vélik, ő a már korábban, a megeléskor megszületett történetet mesélte el, s visszautasítaná a gondolatot, amit az elméletalkotók vallanak, hogy története az elbeszélésben, az írásban születik. S mégis, amikor az évek múltával rátekinthet szövegére, maga is megéli az akkor le-

jegyzettek és az emlék távolságát, ráébred a saját maga mint szerző, saját maga mint az elbeszélés szereplője és saját maga mint olvasó távolságára, s ha van hozzá bátorsága, rákérdezhet saját önélet-(meg)írása mikéntjére. Rákérdezhet az akkor megélt és elbeszélte történet és az olvasáskori perspektíva viszonyára, ráláthat saját akkori narratív identitására, s végső soron narratív identitása időközbeni változására is. Ezáltal pedig ez a rákérdezés olyan új értelem felnyílását hozhatja, olyan új értelem képződését eredményezheti, melynek rögzítődése által a saját napló vagy önéletrajz olvasása végül sorseseménnyé válhat, s egyfajta (pszichanalitikus jellegű) új önmegértést hozhat.

*

A lágeremből hazatérők között, s persze azok között is, akik közé hazatértek – más üldözöttek, akik gettóban vagy bujkálva maradtak életben – sokan voltak olyanok, akik, legalábbis egy időre, a megélt pszichés „kezelésére” a felejtés stratégiáját választották. „*Szerintem kilencvenkettőbe kezdődött el a magyar kárpótlás lehet hogy előtte kezdődött nem tudom ---- és volt ---- egy társaság ahova mi jártunk, -- és -- ott volt egy nő -- egy nagyon értelmes *nem tudom mi volt a foglalkozása --- egy nagyon értelmes valaki ----- és amikor arról volt szó hogy ezeket a dolgokat be kell adni, ----- akkor azt mondta hogy ő amikor hazajött a deportálásból -- minden iratot amit kapott megsemmisített és soha nem akar rá gondolni --- és soha nem akar semmilyen -- tárgyi: vagy személyi vagy mittomén milyen dolgokat -- ez az egyik *a másik én ---*”,⁷ meséli Sóvágó Antal, szembeállítva ismerősét saját magával. Saját magával, akiről ugyanekkor azt mondja el, hogy „*én amikor hazajöttem akkor voltam huszon*két és -- fél éves. ---- valamilyen ---- mmm --- öööm naplószerű *leírás ----- valami kény- kényszerítette bennem *belőlem azt hogy amin átmentem pro- ott az első lap úgy hiszem nincs is meg --- -- most esett le valamelyik nap amikor mondom -- olvasni kezdtem és olvastam többször vagy hosszabban, ----- /valószínűleg *lehet hogy ezek nagyon nagy szavak és én nem szeretem a nagy szavakat, ----- mm egy ilyen kényszer hogy maradjon valami emlék -- leírt emlék is.*”

De mi tette képessé ezt a huszonnégy éves fiatal embert arra, hogy „szembemenjen” sorstársai többségével? Mi vitte arra, hogy elutasítsa az általuk választott stratégiát? Hogy – előszedve a lágerben írt naplószerű feljegyzéseit – el merjen merülni az épp csak pár hónapja meg- és csodával határos módon túlélte rémségek felidézésében, s papírra vetve azokat „dolgozzon” élményein, megkezdje azok „átdolgozását”? S mi tette képessé korábban, még a lágerben, meg talán már a munkaszolgálatban is arra,

hogy – nyilván titokban, őrei tekintete elől elrejtözve –, feljegyzéseket készítsen a vele történekről? Mi kényszerítette erre? S ki ez a fiatalember, aki képes volt minderre?

*

Sóvágó Antal – nevezzük most így elbeszélőnket – Mátyásföldön született 1923-ban, vallástartó zsidó szülei első gyerekeként, akit alig egy évre rá egy leánygyerek követett. Köztisztviselő apjuk nyilván ingázott Budapestre, mialatt a kisfiú és húga Mátyásföldön jártak elemibe. Gimnáziumba már Antal is bejárt a fővárosba, ahová aztán hamarosan be is költözött a család. Még csak kiskamasz volt, amikor a zsidótörvények hatására apja elveszthette volna az állását, de szerencséjére vele nem ez történt, megmaradhatott közhivatalában. Antal maga hamarosan leérettségizett, majd fogtechnikus tanoncnak állt. Innen hívták be 1943 őszén munkaszolgálatra. Nem sokkal azután, hogy századával a következő év őszén visszakerült Budapestre, decemberben az egész századot deportálták a Józsefvárosi pályaudvarról: a vonat a német határig vitte őket, s miután pár napig itt dolgoztak, gyalogmenetben indították el őket Mauthausen felé, ahová április közepe táján érkeztek meg. Útközben, amikor Eisenerznél az SS lőtt rájuk, rengetegen meghaltak. Antal végül a huszonkettedik születésnapján szabadult fel Mauthausen egyik altáborában, Ebensee-ben, május 6-án.

A felszabadulás utáni napokban bekerült Welsben az Alpenjäger kaszárnyában berendezett kórházba, ahonnan azután pár társával együtt megszökött. Augusztusban került haza. Szüleitől, akiket otthon talált, megtudta, hogy húga, akit a KISOK pályáról vittek el októberben, Ravensbrückbe került, s hogy ő pár nappal korábban már hazaérkezett. A következő hónapokban – részben egyedül, részben anyjával, húgával együtt – végiglátogatták életben maradt rokonaikat, s Antal elkezdett a DEGOB-nál dolgozni. Október tájt pedig, elővéve jegyzeteit, lejegyezte munkaszolgálatos és koncentrációtáborbeli emlékeit, melyeknek a *Napló azokról a szinte elképzelhetetlen dolgokról, melyek velünk megtörténtek* címet adta.

Húga férjéről a malenykij robotból való hazatéréséig nem tudott semmit a család. Antal maga ugyanebben az évben, 1950-ben, otthagya a DEGOB-ot, az OMKER-nél vállalt devizaelőadói állást, s megvette élete első hangversenybérletét a Zeneakadémiára, amit azután a kilencvenes évek közepéig minden évben megújított. Az OMKER-től pár év után átkerült az akkori másik nagy orvo-

siműszer-vállalathoz, a MIGÉRT-hez, ahol – miközben estin elvégezte a műszaki főiskolát – nyugdíjazásáig dolgozott. Időközben, még az ötvenes évek első felében, húgának két gyereke született. Nem sokkal később anyjuk ágyhoz kötötté vált, s apja rövidesen bekövetkező halála után Antal volt az, aki naponta látogatta. A család ötvenes évekbeli történetéhez tartozik még, hogy Antal 1958-ban visszament egy csoporttal öt vagy hat napra Mauthausenbe.

Három évre rá, 1961-ben, megnősült, felesége egy nálánál öt évvel fiatalabb, szintén zsidó nő, aki azok között volt, akiket 1944 októberében a KISOK-pályáról munkaszolgálatra hurcoltak, s onnan azután megszökött. Ettől kezdve a felszabadulásig hátralevő időben bujkált. A házasságkötést követő években négy spontán vetélése volt.

Antal a hatvanas évek vége felé idegösszeroppantást kapott, két hónapra szanatóriumba is került. Feleségével a következő évektől kezdve, rendszeresen mentek hosszabban is nyaralni. Még a hatvanas években végigjárták Olasz- és Franciaország leghíresebb múzeumait is, aztán a hetvenes években hol csak kettesben, hol Antal húgával, sógorával együtt Angliáéit, Németországéit és Spanyolországéit is. Ugyanakkor szülei is a hetvenes években haltak meg.

Nyugdíjba Antal a nyolcvanas évek elején megy. Az utána következő években ismét visszamegy Mauthausenbe, kétszer is, immáron a feleségével – és más túlélőkkel – együtt. Majd, felesége kilencvenes évek elején bekövetkezett halála után, ismételen visszatér oda a túlélőcsoporttal egyedül is.

Pár évvel később, 1997-ben, parabolaantennát vásárol, amivel a magyar adók mellett a klasszikus zenei koncerteket, operákat sugárzó német Classica tv-csatornát is fogni tudja. Húgát, sógorát egy-két évvel a 2002-ben készült interjú előtt veszíti el.

*

Az üldöztetést leszámítva, mintha meglepően eseménytelen lett volna Antal felnőtt élete. Mintha azáltal, hogy gyereke nem született, azon túl, hogy túlélje az üldöztetést, s erről rendszeresen meg is emlékezzen, nem lett volna más dolga az életben, mint hogy anyját ápolja, és zenét hallgasson. Vagy félreértjük, s a munkája lett volna olyan fontos a számára, hogy azért nem fért bele a történetbe más? Vagy olyan traumatikus lett volna számára mindaz, amit az üldöztetés során átélt, hogy ezért tölti be ez a későbbi életét is? Hogy ezért kell kezdetben egy ezzel foglalkozó helyen is dolgoznia, s ezért nem lenne az életében benne igazán másnak

hely? Ez lenne a meglehetősen kései házasságkötésnek is az oka? S esetleg ezt a traumát az, hogy saját magzatai még születésük előtt meghaltak, csak súlyosbította volna?

S mi lehet a hatvanas évekbeli idegösszeroppadás mögött? Ugyanez? Hogy esetleg a DEGOB, a deportáltak s a deportálással való állandó foglalkozás nélkül már nem tudja az üldöztetés okozta sérüléseit kezelni? Vagy az, hogy végre talált egy társat, aki mellett elengedheti magát, s szabadjára engedheti a soábeli élményeit, az azok okozta szorongásokat? Meglepő lenne ez, hiszen a családon belül Antal saját nemzedékében mindenki hasonló terhet cipel. Nehéz elképzelni, hogy a velük való találkozásokban ne lett volna az átéltekről való beszédnek tere. Valakinél, aki, mint Antal, a felszabadulás után fontosnak tartotta az összes életben maradt rokon végiglátogatását.

Fel kell tennünk persze azt a kérdést is, hogy hol van mindebben a helye annak, hogy Antal, jó krónikásként, folyamatosan jegyezte mindazt, ami vele/velük történt a munkaszolgálatban és Mauthausenben. És hogy hol a helye a később ebből születő visszaemlékezésnek? Hogy az mire szolgált? Pusztán arra, hogy az átélt borzalom azonnali „kítetetővé”, eltávolíthatóvá váljék? Hogy a papír társa lehessen Antalnak, s az hallgassa meg őt, netán arra, hogy segítségével könnyebb legyen a megélteteket másokkal megosztania?

Mintha az élettörténet egésze azt üzenné, a felszabadulás utáni lét nem adott új célokat. Mintha egyetlen értelme az lenne, hogy Antal megtalálja a gyógyírt arra, amit az üldöztetés során megélt, s hogy erre utóbb, a felszabadulás utáni feljegyzések után, kétféle „szere” lenne: a visszajárás az üldöztetés helyszínére az egyik oldalon és a képzőművészet és zene a másikon. Mintha az első révén tudna újra és újra belépni abba az elmúlt valóságba, amit fel kell dolgoznia, s az utóbbi révén tudná újra és újra, de mindig csak időlegesen, elhagyni azt.

*

Antal az interjú helyzetben egészen szokatlan módon, tulajdonképpen maga kezdeményez: az interjú készítője még épp csak megérkezett, máris megemlíti, hogy van egy naplója, amit majd meg fog keresni. Naplóját szeretné inkább megmutatni a mesélés helyett? Vagy éppen ellenkezőleg, annyira fontos, hogy mesélhessen a naplóról, hogy nem tudja a kérdést – ami után az arról való mesélésnek esetleg nem lenne tere – megvárni? Aztán megkérdezi, hogy hogyan fog zajlani az interjú, s amikor azt a választ kapja, hogy alapvetően nem kérdések-

re kell válaszolnia, hanem ő mesélhet, azt fejt ki, hogy neki nem ez a módszer való. Majd azt firtatja, hogy Szita Szabolcs, akit az egyik mauthauseni emlékúton ismert meg, benne van-e a kutatásban, s nem világos, hogy valójában azért foglalkoztatja-e ez, hogy eléggé megbízhat-e a kutatóban, akiknek interjút ad, vagy a saját személyének a fontosságát igyekszik hangsúlyozni.

Aztán, rációval a saját magáról mondottakra, azonnal belefog élettörténete elbeszélésébe: „-- *na most, nézze, magamról, hát ---- ööö ---- én egy elég-nem eléggé de nagyon szegény családból származom*”, mondja, de aztán érdekes módon egyáltalán nem ezen a szálon folytatja. Nem fejt ki, hogy mi volt a szegénység oka, s nem árul el születéséről sem egyebet: sem azt nem tudjuk meg, mikor született, sem azt, hogy hol, csak azt, hogy „öööö ---- *gyerekkoromban: a család melege volt az ami nekem nagyon tetszett ---*.” Úgy szólal meg, mint akinek máris az érzések fontosak csak igazán, s akit a „faktumok” hidegen hagynak. S aztán, mint aki valóban komolyan bizalmába fogadta az interjú készítőjét, a következő percben már-már gyermeki módon kijelenti, hogy „*világ életembe anyás voltam ---*”, aztán máris a szülei konfliktusáról, apjának és anyjának a pénzhez való eltérő viszonyáról beszél, no meg arról, hogy ő „*igénytelen srác*”, aki elfogadta, ha azt mondták, hogy valamire nem telik, s akkor sem lázadott, ha aztán kiderült, hogy a húga mégis megkaphat valami hasonlót. Aztán meg arról, hogy hogyan kísérte végig a családi melegség az életét azalatt a húsz év alatt is, amíg anyját ápolta, meg hogy hogyan volt jelen a húgával való kapcsolatában is, aki „*borzalmasan hiányzik*” neki, hisz „*nagyon jó testvérek*” voltak, s mi elgondolkoztunk, hogy mit is jelenthet, hogy ismét ilyen gyermeki módon fogalmaz a velünk szemben ülő majd nyolcvan éves férfi.

Amikor következőleg arról kezd beszélni, hogy a nehézségek '38-ban kezdődtek, s ettől kezdve ezeket kezdi részletezni, megértjük, hogy Antalnak ez a családi melegség-kép – melynek persze a szülők közötti anyagi konfliktussal való indítás erősen ellene szólni látszik – kellett ahhoz, hogy el tudjon kezdeni a nehéz időkről mesélni. Hogy bár a részletek valójában nem illenek bele a képbe, mégis ez a látszat ad neki biztonságot. S bár hangsúlyozottan az egész élettörténete elbeszélésére kértük, érdekes módon mégsem érezte fontosnak, hogy kibontsa annak az üldöztetést megelőző szakaszát. Mintha mindabból, ami korábban történt – talán éppen azért, mert a részletekbe való belemerülés veszélyeztetné ezt a képet –, csupán ennyi lenne a számára fontos. Ugyanakkor a nehézségek részletezése, hiszen a zsidótörvényektől szeretné elkezdni a

történetet, visszaviszi a családhoz: arról beszél, hogy az ő apját, mert nem volt sok zsidó a közhivatalnokok között, nem távolították el állásából, s hogy az ő gondjaik inkább az apa fix, de alacsony fizetéséből s az erre épített kölcsönökből fakadtak. Végül még legalább két perc telik azzal, hogy az ő saját anyagi igénytelenségét taglalja, s hogy ez hogyan járult hozzá a családi békességhez, illetve hogy nem tudja, mennyire jó, hogy ilyen a természete, mire elér az üldöztetés őket személyesen is érintő eseményeihez.

S innentől kezdve nem csak az ülés végéig hátralévő két és fél órában, de a következő ülés első két órájában is anélkül mesél, hogy bárhol is pontot tenne a története végére. Mesél és mesél. Kezdetben tulajdonképpen úgy, mint aki – leszámítva ezt a pár mozzanatot élete soá előtti időszakából –, valójában magát az üldöztetést akarná elmesélni, kezdve már az 1938-as zsidótörvényektől. S bár időnként kilép a jelenbe, alapvetően erről beszél. Ugyanakkor úgy, hogy tulajdonképpen egyetlen pillanatra sem merül bele a mesélésbe annyira, hogy el tudja engedni az elmondottakra, az azokban „szereplő” önmagára való reflexiót: mindig mindent értelmeznie, értékelnie kell, leginkább a saját személyisége szempontjából. Aztán, körülbelül egy óra után, miután egy rövid kitérőben a későbbiekre elmesélte azt is, hogy anyjának soha nem mesélte el, hogy apja, amikor megkérdezte, hogy miért nem adott nekik pénzt jobb feleszerelésre, azt felelte, hogy azt akarta, hogy amikor visszajönnek, legyen pénzüik, megjegyzi, hogy „-- ő **egy biztos hogy ez a korszak** *amin átmentünk ez **mélyen** ööb belevésődött az emberbe ----”, ami azt sejteti, hogy elérkezett a soá történet végéhez.

Meglepő módon ugyanakkor ez a kijelentés, az azt lezáró picit hosszabb szünet ellenére sem válik zárószóvá. Antal tovább beszél, s visszakanyarodva magához a felszabaduláshoz elmeséli, hogy mindössze harmincnyolc kiló volt akkor, majd beszámol arról, hogy anyja elintézte, hogy elmehessen két hétre egy vidéki rokonhoz, ami után aztán igen lassan, de elkezdett tudni normálisabban élni. Aztán az erre a konkrét helyzetre való reflexiót ismét egy általánosabb, újra az azóta való egész életére vonatkozó kijelentést tesz, hogy ui. azóta minden holokauszttal kapcsolatos filmet megnéz és könyvet elolvas. Majd, amikor úgy kezd neki a következőknek, hogy „--- **rettentő** érdekesnek tartom azt ---- **megin** azt mondom hogy nem filozofáltam *erről, --- ő **rettentően** érdekesnek tartom **azt** **hoogy** -----” s aztán elhallgat, érezzük, hogy valami nagyon nehezen elmondhatóhoz ért. Igen, nagyon nehéz elmondania azt, hogy hazajöve ő minden rokonát meglátogatta,

akiről tudta, hogy él, s hogy gyerekszerető ember lévén, a gyerekesekhez különösen hamar ment, „**de egy tény** *most csak egy számot mondok lehet hogy a szám nem igaz, -- teljesen mindegy hogy harmincat mondok vagy ötvenet, --- ööb **harminc** emberből: *ez alatt a pár hónap alatt -- ő körülbelül **kettő** kérdezte azt meg hogy **mi** volt tulajdonképpen a deportálás”.

Meglepő módon azonban ez mégsem valódi zárószó. Antal itt sem tesz pontot elbeszélésre végére. Bár elért üldöztetéstörténetének, sőt, most már „újra otthon van”, itt sem áll meg. Ugyanakkor nem saját történetében megy tovább, hanem elhagyva magát a történetet filozofálni kezd, s általános kijelentéseket tesz Kertész Imre akkoriban frissen megkapott Nobel-díjától indulva a világról, saját magáról, családtagjairól. S bár mindebbe beszövednek történetének újabb és újabb elemei, úgy telik el az eddigi egy óra után még kettő az ülés végéig, mintha Antal már nem egy történetet mesélne, aminek a végére – legtöbb társához hasonlóan – egyszer majd pontot tesz, hanem mintha beszélgetne saját magával a világ folyásáról általában, amibe persze, ahogy mindenféle más is, saját történetének elemei is beleszövednek. Eközben ráadásul nemcsak folyamatosan reflektál saját történetére, illetve azon belül is saját magára, de mindennek igyekszik egy általánosabb érvényességű jelentést is adni. Mint aki nem egy tanú szeretne lenni a sok közül, hanem a tanú, aki mindent elmesél, ami csak a soáról tudható.

E saját magával folytatott beszélgetés során meglepő könnyedséggel lép ki és be saját üldöztetéstörténetébe és -történetéből, illetve tér rá a legkülönbözőbb későbbi időszakok személyes illetve általánosabb érvényű történéseire vagy a világ egyetemlegesebb – a soához közvetlenül nem kapcsolódó – problémáira. Szemben a legtöbb túlélő társával, úgy beszél, mint akinek nincs szüksége az üldöztetésnek az élet többi részétől való éles elhatárolására, mint aki tudta integrálni az élet ezen „abnormális” időszakát az egyéb időszakok „normalitásába”.

Azonban az, hogy a történetmesélés egy önmagával folytatott végtelen beszélgetésbe megy át, azt eredményezi, hogy nem csak az üldöztetéstörténet végén nincs lezárás, de egyelőre egyáltalán nincs lezárás, a későbbi élettörténettel integrált történet végére, legalábbis ezen az ülésen, nem kerül pont. Antal, tulajdonképpen tökéletesen ellentmondva az interjú elején megfogalmazott önképnek, miszerint arra lenne szüksége, hogy az interjúer kérdéseket tegyen fel neki, még a második ülés során is fenn tartja ezt az állapotot: ekkor is kérdés nélkül kezd bele, s folytatja vagy másfél órán keresztül az ön-

magával folytatott beszélgetést, amelyből továbbra is hiányozni látszik az élettörténetmesélést – akár kitérők ellenére is – általában jellemző „célirányosság”. Ennek megfelelően az interjúer, aki nyilván maga is érzi, hogy az újra és újra megismétlődő történetek és filozofáló gondolatsorok nem vezetnek el egy lezáráshoz, nyilván azt keresi, hogy hogyan törhetne ki ebből a végeláthatatlan „magánbeszéd-ből”, amibe „be van zárva”, s az egyik pszichológizáló monológ-szakasz végén, amikor Antal immáron sokadszor morfondírozik el hosszasan azon, hogy nem beteges-e, hogy ő képes ugyanazt a koncert felvételt akár ötször egymás után is megnézni, meghallgatni, végre megengedi magának, hogy jelezze, hogy most szeretne kérdezni. Mi pedig elgondolkodhatunk azon, hogy vajon az történt-e, hogy Antal valójában nem akarta, valamiért nem merete átengedni az irányítást, vagy inkább az, amit ebben a pillanatban –, bocsánatot kérve, amiért még egy dolgot el szeretne mondani, mielőtt átengedi az irányítást, megfogalmaz, hogy ui. „*öö minden egyedül élő embernek -- valószínű én nem tudom én magamon most vettem észre egy másfél éve --- hogy öö --- többet beszélek mint azelőtt *ami valószínűleg azért van hogy sokat vagyok egyedül: éss és nemmő egyébként én világ életembe egy csendes visszavonuló srác voltam és nem voltam nagy beszélő, úgyhogy nyugodtan tessék kérdezni és még egyszer bocsánatot kérek**”.

Igen, ez is belejátszhat, hogy ezért ennyire fontos folyamatosan beszélnie, mert végre – azután, hogy másfél éve elvesztette utolsó közvetlen hozzátartozóját is – újra van hallgatósága. Ez azonban az előbb feltett kérdésekre, hogy ui. Antal miért ennyire más, mint elbeszélő társai többsége, azaz miért hiányzik az elbeszélésből mindenfajta célirányosság, hogy élettörténete végére pontot tegyen, illetve miért ennyire más, mint a többsége azoknak, akik szintén saját soá történetüket beszélnek el, azaz miért nem akarja az elbeszélő soá történetet sem lezárni, mintha nem adna választ. Mintha erre nem lenne elegendő magyarázat, hogy élvezzi, hogy újra van hallgatósága, s szeretné, ha ennek a helyzetnek nem lenne soha vége. Arról lenne szó, hogy úgy érzi, ha lezárja a történetet, azzal el is veszíti azt? Hogy az, hogy az interjút azzal kezdte, hogy jelezte, milyen fontos neki a soára való emlékezés, hisz naplójában is feljegyezte mindazt, amit átélt, s a soá-története végén, hogy kifejezte a világra való sértettségét, amiért nem igazán volt kíváncsi mindarra, amit ő átélt, ugyanúgy az ahhoz való ragaszkodását jelzi, amit talán az is, hogy elbeszélésében a soában megélték és a későbbi „jelen” átfolytak egymásba, hogy nem tudja a soát egy percre sem elengedni, hogy az az élete minden percét belengi,

hogy úgy érzi, az élete minden percét be kell lengenie.

Hogy megpróbálhassunk választ adni az előbb felmerült alapvetőnek látszó kérdésre, nézzük meg, hogy hogyan is mesélte el Antal azt, hogy mit élt a soában, ebben a saját maga által megformált bevezetés és a történet lezárását ugyan meg nem hozó, de őt a felszabadulásig mégis elvivő egy órában. Az interjú elején ott hagytuk el, hogy pár szóban beszámolt, tulajdonképpen inkább csak a családi légkörről, mint a család történetéről, s úgy éreztük, az ott festett – talán valójában csak benne élő – családi melegség-képre volt szüksége ahhoz, hogy bele tudjon kezdeni saját üldöztetése történetébe.

Antal ezt a „tényleges” személyes üldöztetés történetét saját munkaszolgálatával kezdi. Ugyanakkor ezt is az anyagiak, másfelől ezzel összefüggésben a saját szerénysége felől indítja, összekötve azzal is, hogy magát úgy jellemzi, hogy „*én egy olyan típus vagyok hogy nem túlzottan gondolkodom előre *tehát olyan hogy jaj mi lesz ekkor akkor amakkor**”. Ez a kijelentés vonatkozhatna bár az anyagi természetű előregondolásra is, a következő félmondat, hogy ui. „*--- öm --- tudtam hogy van a munkaszolgálat:*”, már azt sejteti, hogy talán általánosabb jellegű egzisztenciális szorongás hiányára is utal vele, amit aztán ki is fejt. Azt mondja el, hogy megpróbált ugyan anyagi lehetőségeiket figyelembe véve kicsit készülni rá, „*hogy --- ö mégse *meztelenül *csacsiság amit mondok menjen el az ember ---**”, de hogy nem vette mindezt igazán komolyan, hisz „*tényleg úgy nem foglalkoztam vele---*”. Tudatlannak, nemtörődömnek vagy bátornak szeretné ezzel mutatni magát, nem világos: bár e kijelentésből – s persze a korábbiakból is – úgy tűnik, az események elbeszélése mellett saját jellemzését, önképe megrajzolását is fontosnak érzi, nem reflektál ennek az önképnek a jelentőségére, hanem máris rátér magukra az eseményekre, arra, hogy „*aztán negyvenhárom októberébe bevonultam, ---**”, s aztán, mint aki nehezen szánja el magát a munkaszolgálat, a bevonulás részletezésére, picit hosszabb szünetet tart.

A szünet után pedig, meglepetésünkre, nem magáról a munkaszolgálatról, annak borzalmáról halunk. Antal megint önmagát jellemzi, megint arról beszél, ahogy saját magát látja, de most erkölcsi értelemben: azt mondja, hogy „*öö én aki úgy érzem hogy eléggé becsületes emberke vagyok azt csináltam hogy a századból, ahová betettek, megszöktem**”, s hosszan kifejti, hogy meghallotta, hogy egy másik századot Erdélybe küldenek, s hogy „**én odavagyok a begyekért -- és azt mondtam nekem Erdélyt látni kell -- és szépen átváltam egy óvatlan pillanatban, -- a másik századhoz -- és így kerültem *le Erdélybe, --**”. Erről a „csalásról” volt

ilyen nehéz beszámolnia, hogy hiába tartja magát becsületes embernek, itt mégsem volt az? Vagy valami más oka volt annak, hogy ilyen nehezen kezdte el a történetet?

A következő tíz percben, melyben azt meséli el, hogy a munkaszolgálat kezdetén, Erdélyben, ahol el voltak zárva a világtól, tulajdonképpen nem volt rossz a dolguk, s hogy a rossz a nyilasuralommal kezdődött, tulajdonképpen párhuzamosan meséli el magának a munkaszolgálatnak, az annak során különböző helyeken végzett munkának, illetve Mauthausenbe kerülésüknek s az arra való ráeszmélésüknek a történetét, hogy „minden szó vagy minden tett ami: elhangzik hivatalos fórumokból az **az hamis az nem igaz**”. E két párhuzamos történet tulajdonképpen onnan indul, hogy munkaszolgálatos bajtársai közül azok, „*akik ilyen --- vagányok voltak*”, védlevelet szereznek a századnak, amitől azt remélik, nem viszik őket el az országból, s hamarosan megtapasztalják, hogy az mit sem ér, hisz a nyilasok gondolkodás nélkül tépik szét a Józsefvárosi pályaudvaron, ahol be-
vagonírozzák őket, aminek révén saját bőrükön tapasztalva megtudják azt is, hogy létezik deportálás, amiről addig még csak nem is hallottak.

Nem adja át magát teljesen a mesélésnek, az elbeszélői szerepből rendszeresen kilépve láthatóan nem csak arra van folyamatosan szüksége, hogy folyamatosan megerősítse a hallgatóságát, s vele önmagát is abban, hogy ő még a vagonban is tisztességes volt, hisz bár „*én én borzalmasan odavagyok a jó begyi levegőért, hogy: --- valahol ott a vagonnak a *szellőzője felé kell mert különben nem bírom ki az utat --- öö --- és időnként kinéztem, *persze mondani sem kell amilyen rendez én vagyok, hogy fölvaltva voltunk mindig az ablaknál**”. S hogy miközben látszólag rendre a naivitást rója fel akkori önmagának, valójában épp az ellenkezőjét szeretné elérni, hogy ui. a másik is át tudja érezni, hogy milyen sokkot jelenthetett mindaz, amit megtapasztalt, annak a világ borzalmairól addig mit sem tudó fiatalembernek, akiként elindult Budapestről, s akinek fokozatosan kellett szembe-
sülnie az üldöztetés kegyetlenségével, s ezáltal pont azt lássa be, hogy nem is tudhatta mindazt, aminek a hiánya a naivitás látszatát kelti. Hogy nem csoda, amivel ezen a ponton folytatja, hogy bár még csak Kőszegnél jártak, ő azt hitte, már Berlinnél vannak, s hogy mindezekén túl annak a megrázó abszurditását is átérzi, hogy az április 4-én felszabadult országból őket március 27-én még kivitték, „*--- tehát *egy béttel hamarabb vittek minket ki. --- és onnantól kezdve: --- ööm *hát ezt rengeteg borzalmon mentünk keresztül, ---**”. S kilép azért is, hogy reklamáljon, hogy ismét átélje a felháborodást, amiért „**senki nem mondott semmit, mi öö amibe mindig becsaptak hogy ---*

*ö most magyarul mondom nem németül amit a németek mondtak *hogy siessenek öt kilométer után enni kapnak. *mi megtettünk tíz kilométert nem kaptunk semmit se enni, -- ez egy ilyen gyeriünk los los los, és ez volt a *lénnyeg benne --**. Meg hogy elmesélje, hogy azt látta Grazban, hogy ott úgy folyik az élet, mintha mi sem történt volna, s hogy amikor azt fogalmazza meg, hogy ez „*nekem adott egy ilyen örömet hogy -- faj ilyen is van ebbe ebbe a szörnyűségekbe. ---**”, mibennünk kétféle ébredjen, hogy ez valóban az akkori perspektívára, vagy esetleg sokkal inkább annak az akkori vágyának, az ott látottak helyzete felett érzett irigységnek a megjelenése, hogy milyen jó nekik, hogy milyen jó lenne, ha ők is így élhetnének. De persze ezt neki, aki, mint láttuk valójában majdhogynem az elbeszélés legelején arról beszélt, hogy ő soha nem volt irigy a hűgára, még gyerekként sem, mint-ha lehetetlen lenne vállalnia.

EISENERZ – EMLÉKEZÉS ÉS MEGEMLÉKEZÉS, ÉRZELMESSÉG

Amikor aztán azután, hogy „megépítette” a családi háttérrel ezt a képet, tulajdonképpen az akkori események kronológiáját követve elérkezik az eisenerzi lövöldözéshez,⁸ amikor kiejti a száján a szót, hogy eisenerzi tragédia, még mielőtt bele tudna fogni abba, hogy elmesélje azt, ahogy az SS a Mauthausen felé terelt zsidókra lövöldözött, elerednek a könnyei. Majd, miután továbbra is sírva, szabadkozik a sírás miatt, „*mert az egy borzalom volt ((sír))*”, felvezeti a történetet, hogy ui. „*egy begynek mentünk föl -- hóvihar volt --- s egyszerűen valahonnan elkezdődött puskalövés. hát ugye ilyenkor mit gondol egy-
ő fiatal *huszonnnnőökét negyvenötbe már? közeledtem a huszonkettőhöz. --- öö fiú hogy *itt valahol gyakorlat van. --- e- még azt el kell mondanom hogy ez -- nem tudom hány ezer ember öö lehet hogy több tízezer lehet hogy csak tízezer, -- ugye ment ezen az országúton -- hosszú sorba ki: *lassabban ki gyorsabban ki elől ki középen -- hátul --- és *ez a rend amikor kezdődött *ez a *gépfegyverezés, -- akkor teljesen felbomlott mer kiderült hogy nem gyakorlat van hanem ránk lőnek.*” S mikor így a végére ér annak, ahogy az akkor történetekre emlékszik, mint aki nem bízik abban, hogy a elbeszélése önmagért beszél, s a vele szemben ülő interjúer is át fogja érezni a helyzet tragédiáját, ugyanazzal is zárja le azt, mint amivel elkezdte, hogy „*---- és és ez egy ez ez tényleg egy borzalom volt**”. Vagy saját magának szólna a kommentár? Hogy ez tényleg akkora borzalom volt, hogy megengedheti magának, hogy sírjon? Aztán, mint akinek fontos, hogy egy-*

szerre legyen benne az összes idősíkban, amelyeket a történetekhez asszociál, idősíkot vált. Először a jelenről szól, „*ezt ez mmm -- én úgy érzem nem is akarom*”, mondja, de mire odaérkezik, hogy mi is az, amit nem akar, már nem világos, hogy kivel is került párbeszédbe, hogy kinek is mondja, hogy „*úgy (menvén) akarod hogy kitöröljem az életemből?*”, s még csak a tudatos üzenet sem egészen világos. Lehetséges lenne, hogy Antal valójában attól fél, hogy ezek az emlékei kitörtlődnék? Vagy hogy a világ felejtje el azt, ami ott történt? Vagy hogy jó lenne ettől a nehéz tehertől megszabadulnia? Azzal folytatja, hogy „*-- én minden április hetedikén böjtölök *megmondom őszintén*”, s ismét sírva fakad. Majd, részben nyilván, hogy a sírás miatt érzett szégyenét enyhítse, megint kétségbe vonja a saját viselkedése, érzései jogosságát, ugyanakkor talán azt várja, hogy az interjúer megerősítse abban, hogy szabad éreznie, amikor ezt úgy kommentálja, hogy „*-- lehet hogy csaóság nem tudom, én egy ilyen kis hülye: érzelmi alapokon álló ember vagyok --*”. Mi pedig elgondoldkodunk azon, hogy miért is olyan szégyenteli számára a gyásznak, fájdalomnak s talán az utólag is felidézhető rémületnek az érzése, ami az előbbi sírását is okozta, s hogy talán azért is volt fontos elmondania azt is, hogy azóta minden évben böjtöl, hogy jelezze, ezen rítus segítségével ő igyekszik kontrollálni az érzéseit, de hogy minden hiába, azok még ennyi év után is ilyen könnyen maguk alá temetik.

TUDÁS AKKOR ÉS MA

A következő percekben további útjukat részletezi, s közben a másik, az „eszmélés” szálon is folytatódik a történet: beszámol arról is, hogy hiába kérdeznek bármit is, a jobbik eset az, ha nincs válasz, a rosszabb pedig, ha agyonlövés az. Aztán, mintha nem csak emlékező, de pontos krónikás is akarna lenni, elbeszélésében a Mauthausenbe való megérkezés kapcsán egy villanásnyira felbukkan az interjúer belépésekor már emlegetett napló, hogy onnan lehetne pontosan megtudni a dátumot, de azonnal visszatér az elkezdett problematikához, s ismét saját akkori tudásukon mereng, hogy ui. tudták, hogy léteznek táborok, hisz jöttek levelezőlapok Waldsee pecséttel, de szövegébe, továbbra is fenntartva a különböző idősíkok párhuzamos megjelenítését, beleszövi a később szerzett tudást is, hogy ui. ezek valójában Auschwitzból jöttek. Majd, mielőtt ismét saját magán merengene, hogy ui. bürokrata embernek látja magát, akinek fontos volt, hogy feljegyezze a dátumokat, s majd megkeresi azt a naptárat is, amiben ezt tette, nem csak azt mondja el, hogy nem

tudták, hogy Mauthausenben vannak, mert hogy senki nem mondott el nekik semmit, de azt is, hogy „*--- ő -- valakinek gyanús volt: -- a füstölgő kémények*”, majd azonnal reflektál az akkori tudásukra, vagy inkább nem tudásukra, hogy „*---- öööm akkor nem hiszem hogy sokat tudunk az ember elégetéséről*”, s tovább mereng ezen, hogy valószínűtlen, hogy tudtak volna, illetve hogy esetleg csak nem emlékszik rá. Aztán, tovább folytatva az akkori nem tudás és a későbbi ráébredés történetét, arról számol be, hogy „*lényeg az hogy éjszaka érkeztünk be ott is az volt fünf in die (...)* és -- mentünk be **sötét volt -- ilyen marha nagy hegyeket -- láttam és aszítottam hogy azok dombok és öö reggel vettem észre hogy borzasztó nagy hullabegygek, --- és akkor valahogy valakitől megtudtuk hogy ez aaa ez a koncentrációs tábor Mauthausen ----*”.

BECSÜLETESSÉG KONTRA ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS

II.

Ezután a mauthauseni megérkezésre tér. Hogy hogyan vesztette el ott a társait, akikkel együtt indult Magyaroszágról, s hogy volt egy olyan sátor, ahová a tifuszosokat különítették el. Majd, hogy „*bát én világ életembe akartam élni de akkor aszontam hogy ebből elég én bemegyek a tifuszosok közé és hadd kapjak tifuszt és me-*”, de itt megtorpan. Nem tudja kimondani, még így utólag sem a maga nyersességében, hogy meg akart halni, el kell vennie a megkezdett kijelentés élet, s perspektívát kell váltania: úgy folytatja, hogy „*én már többet nem tudok szenvedni*”, a halálra, mint megváltásra, csak utalva.

Aztán tulajdonképpen ezen öngyilkossági gondolatától való eltántorodására tér, hogy benn a sátorban találkozott egy ismerőssel, méghozzá magával Parragi Györggyel, akiről tudta, hogy a *Magyar Nemzet* főszerkesztője, aki nem csak, hogy kiküldte a sátorból, de azzal is megmentette az életét, hogy később kiüzent neki, hogy ki fogják üríteni a tábort, s ő semmiképp se menjen az első csoporttal. Majd a már ismert nem lázadó önkép tér vissza, hogy ui. „*én szófogaadó gyerek vagyok*”, ami talán azért is fontos, hogy együtt az ezt követő kijelentéssel, hogy ui. „*és -- nem vagyok egy érdek és nem vagyok egy helyezkedő gyerek*”, elvegye az élet az utána következőknek, s hogy valaki másra háríthassa a felelősséget azért, hogy „*de: igyekeztem azt hogy hogy -- öö ha az első csoportba mennék és van egy mó- öööö már behelyeznek és van egy mód hogy onnan meg tudjak szökni*”. Azaz, hogy ezt az immáron második „helyezkedés” történetet, melynek elmesélése tulajdonképpen kísértetiesen hasonlít az előzőhöz, úgy állíthassa be, mint aminek

során kvázi egy nagyobb tekintély utasítására, s nem saját iniciatívából cselekedett, amikor a saját érdekét követte, s amikor kimondja, hogy „és a másik csoportba *szóval sikerült a második csoportba nem tudom hogyan nem tudom nem emlékszem már hogy kicsináltam --”, a felelősség áthárításában odáig megy, hogy miközben a történet minden elemét precízen elsorolja, hirtelen az átszökésről szólva azt mondja, hogy elfelejtette, hogy mit is csinált. Annyira szégyellné, hogy még emlékezni sem mer rá?

ELÁLLATIASULÁS KONTRA EMBERNEK MARADÁS

A következőkben, bár az üldöztetés témánál marad, mégsem lép igazán vissza az akkori időkbe, az akkori emlékek felidézésébe. Helyette azon morfondírozik, hogy nem tudja, honnan is tudhatta Parragi „előre megmondani hogy az első csoportot ki fogják nyírni”, s hogy bár érdekelt ez a kérdés, soha nem foglalkozott ezzel igazán, de hogy igaza volt, az első csoportot tényleg kinyírták. Ugyanakkor, ezt csak leszögezi, s nem érzi szükségét annak, hogy elmondja, hogy ezt honnan tudja. Aztán, miután beszámolt arról a félkész altáborról, ahová ezután kerültek, témát vált. Arról kezd beszélni, hogy kétféle ember van, van jó és van rossz, s példákat sorol a jókra, akik adtak nekik enni, s a rosszakra, akik megdobálták őket, miközben hajtották őket, s végül oda konkludál, hogy „de de --- az a tény hogy minél jobban közeledtünk Mauthausenhez -- jo- annál jobban el volt *a lakosság ööö csitítva *tebát semmit nem mondtak -- ésss csak egy véletlen hogy valaki azt mondta hogy gyerekek ott egy hosszú kéményből füst jön ki, az nem tesz nekem”, s miután ezen az eufemisztikus módon megfogalmazta, hogy mi az a legfontosabb, amiről nem szóltak nekik, áttér a már ismert mit tudtunk illetve mit nem tudtunk, illetve mire eszméltünk rá témára. Ugyanakkor sajnos, amikor ennek megfelelően épp azt kezdené fejtegetni, hogy hogy emlékszik, mit tudtak a krematóriumokról, csöngetnek, s bár az ismerőse hamar elmegy, Antal, aki ugyan emlékszik, hogy az emberi jóság és rosszaság általános témájánál zavarták meg elbeszélését, miután elmesélte, hogy arról beszéltek, hogy mikor fognak legközelebb zenét hallgatni őnála, merthogy mindketten zenebolondok, a kitérő után csak az erre vonatkozó általánosabb gondolataihoz tér vissza, a krematóriumokra való emlékezéshez nem.

Aztán, miután ironizál azon, hogy milyen bölcslet is mondott, amikor a jóságról és rosszaságról elmélkedve azt mondta, hogy az akaratukon kívül vetkőznek ki az emberek önmagukból, lassan visszatér

saját magához, a saját más, legalábbis másnak megélt, viselkedéséhez. „*[M]egpróbáltam az utolsó pillanatig -- valamilyen módon *ember maradni”, mondja, s elmeséli azt, hogy ezzel szemben milyennek látta a többieket, az ő viselkedésüket, hogy a felszabadulás pillanatában azok a lengyelek, akik már sokkal régebben ott voltak, nekimentek a raktáraknak, , sőt – de hogy ezt nem látta, csak hallotta –, „ööö állítólag ember feneket is kivágtak hogy hogy egyenek vagy valami nem tudom a izét”, aztán visszatérve ahhoz, hogy mi az, amit ő maga látott, befejezi a gondolatot, hogy „nekimentek aaa raktáraknak szóval fölfeszítették”. A mások viselkedése ugyanakkor láthatólag főleg arra szolgál, hogy a saját viselkedését ahhoz hasonlíthassa, hiszen ezután visszatér az embernek maradás témájához. „Szóval nem nem nem tudtam állat lenni és nem is akartam soba állat lenni:”, mondja, mint akinek nem szabad csupán arról beszélnie, hogy mit élt át, miken ment keresztül, s nem számolhatna be arról, hogy mit élt át, miken ment keresztül, ha nem mondhatná azt magáról, hogy ő ember tudott maradni. Mindazonáltal, mint aki most már kellőképpen rászolgált az életben maradásra, illetve az arról való beszédre, rátér saját személyes felszabadulására, akkori állapotára. „[D]e: egy biztos hogy --- ha nem május hatodikán szabadul föl akkor aaa buszonkettedik születésnapomat nem élem meg, mert *én akkor már volt olyan Appel *amire nem tudtam kimenni---”, mondja, s mi nyilván arra gondolunk, hogy azt akarja mondani, hogy annyira le volt gyengülve, hogy már nem volt jártányi ereje sem. Meglepetésünkre azonban azzal folytatja, hogy „ésss ésss -- ööö -- nem tudtam azt megtenni”, amely megfogalmazás, mintha nem egyértelműen a fizikai képesség, erőnlét hiányából fakadó nehézségre, hanem sokkal inkább valamilyen morális parancs megszegésének tilalmából eredő gátra utalna. Mintha az állapotából eredő passzivitásnak morális értéket adna – talán éppen amiatt a büntudat miatt, amit akkor élt át, amikor azt látta, hogy e passzivitás hiányába mások behaltak. Amikor pedig ezt azzal folytatja, hogy „nem volt ööö hogy is mondjákom, majd erre még mondok valamit--”, nem világos, hogy ennek megfelelően valamilyen materiális hiányra, esetleg valamilyen lelki, lelkiismereti „hiányosság-ra” utal, s persze felkelti a kíváncsiságunkat, hogy mi lehet az a valami, amiről majd mond még valamit, ami ide is tartozik, hiszen itt jutott az eszébe, ugyanakkor mégsem akarja ekkor elmondani. A folytatásban mindenesetre egyértelműen ahhoz a „hogyishívják”-hoz tér vissza, amije nem volt, „nem volt ööööö cipóm ---”, mondja, s nem világos, hogy ha erről van szó, akkor miért volt ez a morális problémát sejtető felhangja az előzőeknek.

A folytatásban sem válik ez rögtön világossá, mert Antal arról kezd beszélni, hogy „*bát ott ugye úgy *baldoklottak az emberek Ebeneesebe mintba fizetnének érte --*”, majd belekezd egy történetbe, amit félbehagy, hogy „*és valaki azt mondta hogy ott *melletted alattad --*”, mintha egy a priccsen történt beszélgetést kezdene idézni, hogy aztán inkább arról beszéljen, hogy bár nem volt teljesen magánál, a „*hülye becsületessége*” mégis erősebb volt, de nem mondja ki, hogy minél, hanem végre visszatér a félbehagyott történethez, hogy „*ööö *hogy ez a bácsi már halott húzod le a cipőjét és ööö és én mondtam hogy nem nem létezik*”, s hirtelen megvilágosodunk, hogy miért lengte be a morális probléma árnya a cipő materiális hiányát. Majd a folytatás, hogy ui. „*és a végén azt csináltam nem tudom ve hota- kaptunk egy szelet kenyeret vagy mit és odaadtam a bácsinak a szelet kenyeret és elvettem a cipőjét*” úgy hangzik, mint amivel azt akarja üzeni, hogy igenis képes volt kompromisszumos megoldást találni. Hogy képes volt feloldani az egzisztenciális és a morális probléma között feszülő ellentmondást, amit aztán – mint aki nem tudja, hogy tudatosan is vállalja-e ezt a kompromisszumot – úgy kommentál, hogy „**tebát *mmmmm nem tudom értékelni hogy jó *rossz *hülyeség, nemtudom cipő*”.

S mintha a cipő szimbolizálná az életben maradásért folytatott küzelemmel kapcsolatban felmerülő erkölcsi kételyeket, mindenfajta átmenet nélkül egy másik ekörül forgó történetbe kezd. „*[V]olt olyan hogy: valamilyen kis falucskán átmentünk ahol volt egy gyönyörű szep -- krisztus szobor. -- és a kkk egy ilyen kis asztalka volt vagy valami volt előtte, -- és az asztalkán semmi más nem volt mint egy pár cipő. és ezt az emberek meg akarták rohanni, volt aki ki is --- meg is rohanta*”, meséli, de most tulajdonképpen a tanulság kicsit másjellegű, a morál legfeljebb csak mint a talán ki sem mondott, de mégis jelenlévő szabályok betartásának formájában volna jelen, hiszen azzal zárja le a történetet, hogy „*és és ő és lövés lett a vége --*”, hogy kvázi ez lett a büntetése annak, aki nem viselkedett megfelelően. Amikor aztán megint saját magáról kezd beszélni, s azt mondja, hogy „*m *én tudtam hogy nincs cipőm de én nem nem mentem ki*”, először úgy hangzik a mondat, mint ami megint a saját erkölcsi fölényét akarja hangsúlyozni, ugyanakkor viszont, amikor a folytatásban azt halljuk, hogy ui. „*mert mert ööö nem tudom mi jött elő bennem, a jobbik eszem*”, akkor elbizonytalanodunk: Antal mintha úgy jelenítené meg az egzisztenciális veszély elkerülését, mintha azzal teljesítette volna a morális parancsot. S a morálisnak és egzisztenciálisnak ezt az – adott körülmények között könnyen érthető – egymásba folyását erősíti azután az is, amikor a történet ezen szakaszát azzal zárja le, hogy „*vagy ööööö*

nem tudom de ilyent ilyent ööö szóval képtelen voltam csinálni”, s hogy innen azonnal visszacsatol az előző cipős történetre, hogy ui. „**mint ahogy öööö bbbmmmm szóval *nem volt az hogy én egy halotról le húzok egy cipőt le húzom amikor odaadom neki a kenyeret --*. Aztán, mint aki mostanra maga is kezdi úgy gondolni, hogy a hétköznapiak morálja lágerkörülmények között legalábbis másképp érvényes, „*szóval ez egy --- nem nem tudom ma már értékelni valószínűleg ööö --- valószínűleg egy ilyen egy ilyen hülye becsületesség volt --*”, zárja le önmaga értékelésével a cipőtémát.

VISSZACSATOLÁS

Lezárva a cipőtémát, Antal váratlanul szabadkozni kezd, amiért összevissza mesél, de hogy szeretne visszatérni még a bevonulás előttre – s hosszan és részletesen elmeséli, hogy milyen kevés pénzből szerezték be azokat a holmikat, amiket magával vitt a munkaszolgálatra, s hogy ugyanilyen kevéssel vonult októberben a KISOK pályára a húga is, majd megint a szülők közötti anyagi ellentétről beszélve, de most már jobban megengedve magának az abban való elmélyedést, eljut oda, hogy „*és anyámtól tudom a következő dolgot -- hogy amikor negyvennégy októberébe a nyilasok átvették a hatalmat és nem tudom pontosan nem voltam itthon ööö hogy ööö mikor kellett anyáméknak a gettóba bevonulni, -- akkor a Klauzál téren -- le kellett adni mindent. *a jegygyűrűt a mit tudom én kicsodát -- és a pénzt. és anyám legnagyobb meglepetésére -- ööö apám leadott háromezer pengőt. --- és anyám idegbajt kapott *és úgybízem hogy aaa *nem váltak el soha: de a végső szakítást ez adta meg *nemm mondta ezt nekem soha anyám hogy *ez lett volna én csak gondolom --- ööö --*”. Majd, mint akinek ez a történet a cipőben megtestesült morális problémákról jutott eszébe, miután azt is elmesélte, hogy amikor erről megkérdezte az apját, az ő válasza az volt, hogy „*soha egyetlen egy percig nem gondolt arra hogy mi nem jövünk baza és azt akarta ha mi hazajövünk akkor -- ööö legyen pénz *amit oda tud nekünk adni vagy kaja vagy -- ruha vagy nemtom kicsoda*”, majd a mindebben megjelenő erkölcsi kérdésben való bizonytalanságával zárja le a történetet, hogy ui. „*rettenetesen érdekes *dolog volt ilyenén én nem *filozofáltam rajta nemmm tudtam megállapítani hogy -- helyes volt: nem volt helye szóval nem tudom --*”. Aztán, mintegy jelezve, hogy ennyi volt az üldöztetés története, megint kilépve abból, s a teljes élet perspektívájából nézve arra rá, azt fogalmazza meg, hogy „*ő egy biztos hogy ez a korszak *amin átmentünk ez mélyen ööö belevésődött az emberbe, ---*”.

KONTROLL

Ha megpróbáljuk pár mondatban összefoglalni, hogy mit is láttunk e kvázi-főnarratíva során, hogy hogyan mesél Antal, hogy milyen képet mutat magáról, tulajdonképpen, hogy milyennek is bontakozik ki a szemünk előtt az ő narratív identitása, az egyik legfontosabbnak az tűnik, hogy úgy igyekszik látni, láttatni magát, mint aki egy igénytelen, szófogadó, nem helyezkedő, becsületes, érzelmi alapon álló ember, és még sorolhatnánk a jelzőket, amelyek mind arra utalnak, hogy magát semmiképp sem szeretné olyannak leírni, mint aki képes aktívan képviselni a saját érdekeit. Ehhez képest elmesélt két olyan helyzetet is, amikor ennek a szöges ellentét tette, s a saját érdekeit képviselve átszökött egy másik sorba, meg egy harmadikat, amikor – mondhatnánk azt is, rabbinikus hagyományokat követve – „megtrükközte”, hogy elvehesse azt a cipőt, aminek elvételét tulajdonképpen nem tartotta morálisan elfogadhatónak. S mintha ugyanez játszódott volna le az interjú helyzetben is: azzal, hogy mindjárt az interjú elején jelezte, hogy azt szeretné, hogy ne neki kelljen irányítania a helyzetet, tulajdonképpen úgy állíthatta be magát, mint „szófogadó gyereket”, aki legszívesebben arról beszél, amiről kérdezik, azután mégis magánál tartotta az irányítást, s arról beszélt, amiről ő akart. De mi lehetett az oka ennek? Miért lehetett fontos Antal számára, hogy ne a másik irányítsa az interjút, hanem ő maga? Attól félt, hogy olyan dolgokat is el kell mondania, amiket nem szeretne? Vagy attól, hogy nem mondhat el bizonyos dolgokat, amiket feltétlenül el szeretne mondani? És miért fontos magát úgy mutatnia, mint aki mindig szót fogad, mint akiben nincsen egy csepp vagányság sem?

Ugyanakkor az interjú ezen főnarratíva-szerű első részének, amelyet ez a naitivitás illetve tisztesség kontra vagányság, illetve elállatiasulás kontra embernek maradás csak az egyik „főtémája”: a másik, mint láttuk, valamilyen módon maga az emlékezés. Egyrészt az örök reflexió arra, hogy mit lehetett „akkor” tudni, s hogyan lehet ugyanazokat a dolgokat ma megítélni, illetve hogy neki magának milyen „gyakorlatai” voltak és vannak az emlékezésre, s ennek részeként, hogy milyen erősen kell kontrollálnia magát, hogy az érzelmei, a gyász, ne uralkodjanak el rajta. Hogy már az üldöztetés során naplót írt, s hogy azóta meg rendszeresen böjtöl az eiesenerzi lövöldözés évfordulóján, megerősítve magát az erre való emlékezés fontosságában.

*

Az első ülésen, amikor Antal elhagyta a saját történetét, s belekezdett a „magával való beszélgetés”-be, mint láttuk, Kertész Imre Nobel-díjától az ennek kapcsán megmutatkozott rasszizmustól indult el. Aztán saját zsidóságán át, illetve, hogy azt nem tagadja meg soha, majd azon át, hogy az emberek mindig ölik egymást, s hogy rémes, hogy az antiszemitizmus, a rasszizmus ellen nem lépnek fel eléggé, elér a szülői család vallásosságához, hogy a nagy ünnepeket Mátyásföldön még megülték rendszeresen, de a harmincnégyes Pestre költözés után már nem, az interjú kezdetén is kiemelt családi érzéshez tér vissza. Majd, mint akinek valamiért nehéz kimondania, amit szeretne, hirtelen elveszíti a fonalat, majd miután elpanaszolta, hogy ez régebben nem fordulhatott volna vele elő, mégis megtalálja azt: elismétli, hogy milyen jó testvérek voltak a húgával, majd témát vált.

MÁNIÁK I.

Témát vált, és elmondja, hogy mániás lett. S miután hosszan beszélt arról, ahogy anyját ápolta, arra jut, hogy „talán befolyásolta biztos az anyám búz és betegségét azt -- hogy én telefonmániás lettem -- hogy tudjon rólam és én állítom hogy anyám -- betegségének az alapja: az lehetett *sajnos én ezt csak az elmúlt kettő három öt évbe *gondoltam, -- hogy két évig vagy másfél évig *az egye- két gyerekeről nem tudott semmit”. Úgy mondja ezt, mint aki saját maga esetében nem látja azt, amit anyjánál ugyanakkor igen, hogy a másik elvesztésétől való félelem extrém mértéke vélhetően nem független az üldöztetés során átéltektől. Egoizmusnak, anyja problémája leértékelésének érezné azt, ha saját magánál is megfogalmazná ezt? Vagy inkább olyan erősen hárfítja a saját szorongását, hogy észre sem veszi a kapcsolatot?

Később, visszatérve a munkaszolgálathoz, valaki olyan kapcsán, aki bujkálva vészelt át ezeket az időket, ismét arról mesél, amivel már korábban is találkoztunk, hogy ő nem tud vagány lenni, hogy „volt olyan Ausztriába: olyan ember is volt: a menetelésbe: az osztrákok között *tebát akik a -- utca szélén vagy aa országút szélén álltak *akik mondták hogy el tudnak minket bújtatni menjünk ((köhög)) --”, s hogy egyre izgatottabbá válik, nem csak a köhögése jelzi, de az egyre szaporodó szünetek, hangjának felemelése, s persze mondandójának ismételtetése is, hogy ui. „én nem vagyok alkalmas rá -- nem vagyok alkalmas rá nem tudok hazudni nem tudom azt mondaniú én Nagy Péter vagyok: -- őskeresztény vagyok mit tudom én micsoda”. Majd, ahogy már megszoktuk, megint levonja a következtetést, ugyanakkor izgatottsága nem szűnik,

sőt, inkább fokozódni látszik –: „szóval **nem** nem nem tudom ezt csinálni --- ööö - én **tényleg nem** -- nem tudok vagány lenni -- nem is akarok vagány lenni *én **nem** tudnám csinálni: de hogy ő **csinálja** ---azzz mmm --- én **megemelem a kalapomat**”. Majd nem tudva a témát elengedni, ugyanezt fejtegeti még négy-ötször ilyen hosszan, majd azzal folytatja, hogy „*azok **rögtön lóttek** szóval ott **nem** volt *nem volt mese --”. Amikor ezután a korábbi sémának megfelelően a reflexióra tér, hogy ui. „és **lebet** *hogy volt bennem ezt nem tudom ***ezt csak most gondolom -- hogy lebet hogy volt bennem egy olyan tudatalatti félelem**”, egy önmaga által is irreálisnak látott fantáziája is felszínre tör, „**hogy te jó isten -- bülyeséget mondok engem leengednek egy kútba**”. Majd visszatér a reálisabb félelmek mezejére, hogy „-- és és **mmegtalálnak a SS ilyen utó** *nem tudom én **ők nem barcosok voltak -- ezek arra voltak** *kiképezve hogy ***az ilyen *dezertőröket vagy a fene tudja hogy bírják ezeket -- öm megtalálják és agy- agyonlőjék szóval itt nem volt mese ---**”. Aztán ezt az álomszerű képben is megjelenő félelemérzést, ami mintha a felidézés során is egyre inkább előtené, továbbra is hasonlóan izgatottan, helyenként már majdnem kiabálva, ugyanakkor sűrűn meg-meg torpanva, ráadásul egyre inkább dadogva még vagy háromszor ilyen hosszan fejtegeti, mígnem eljut oda, hogy „**öö nem nem tudtam volna megcsinálni szóval ööö ilyen nem nem vagyok rá alkalmas az hogy** *hogy meg tudjam magam játszani szóval az hogy ***ö ne vegyétek észre hogy öö mégis mi van, hát szóval most nem szólva a külső dolgokról ugye? hogy ööö -- a zsidó férfiaknál azért mégis van egy olyan *bár máma azt mondják hogy a circumcisio az már *világmeretekbe elterjedt, -- de akkor nemtom mennyire de nem nem volt akkor ilyen gondolatom valószínűleg ez amit most gondolok hogy -- tudat alatt volt egy ilyen *ö félelemérzés hogy -- engem kibúznak abból kútból vagy mit tudom én a --- **szekrény legalján vagy a *ágy mit tudom én fehérenemű tartójába vagy *mijébe --- öö megtalálnak**”. S ahogy Antal egyre tovább színezi a félelemnek a körülmételés reális veszélyéből eredő egyre hallucinatórikusabb képeit, mi azon kezdünk gondolkodni, hogy honnan eredhet, illetve mit szimbolizálhat a már korábban is megjelent kút. Valami olyan mélységet, amibe belevész? Amiből nincs kiút? Vagy csak úgy, mint egy álomban, hogy az egyszercsak szekrényé, majd ágynemű tartóvá változik, ami ugyanakkor egy másfajta, a megtaláltság, a lebukás veszélyét hordozza? Saját maga teremtetten film kockái peregnek le a szeme előtt? Vagy moziban, TV-ben látott film jelenetei elevenednek meg emlékezetében? S amikor lezárásul azt mondja, hogy „és mi van **nem** nem tudom ma már megmondani hogy volt de valószínűsítem. -- hogy volt ilyen gondolat szóval hogy hogy -- **nem** gondoltam rá de**

valahol tudat alatt egy ilyen mmm mondjuk ki félelemérzés vagy *fene tudja micsoda szóval --- ö lebetett ----”, megint világosan látjuk azt is, ahogy az emlékezés képei mellett nem csak az akkori érzésekre való reakció jelenik meg minduntalan, de azok értelmezése is. Úgy beszél, mintha saját pszichoterápiáját folytatná, mintha, miközben az érzéseiről beszél, folyamatosan viselne egy szemüveget, amelyen keresztül kívülről is látja magát, s beszámolóját, legyen szó bármiről is, csak akkor érezné azt teljesnek, ha e külső szemüvegen át látottakat is belevonta.

Ugyanakkor, mintha ez a vízió és az utána való értelmezés, az emlékezés témához, a múltnak a József és testvérei kezdősorában látott mélységesen mély kútjához vinné el, a kérdéshez, hogy „**nem nem tudom mennyire elégtette ki: ez az egész, --- amit mondtam, -- nem tudom hogy még mit tudnék elmondani**”, s az emlékekkel szemben a feljegyzett igazságban jobban bízva arra az ígéretre indítja, hogy „**én megkeresem ezt a naplót én tudom biztosan hogy megvan szóval --- és ö nagyon szívesen a rendelkezésére bocsátom, --**”. Majd, mint aki a mondat végén szünetet tartva elmerengett akkori realitás és mai emlék viszonyán, azt fogalmazza meg, hogy „**ö ha még egyszer elolvasom *akkor ---- biztos hogy másképp látom mint akkor**”, s egy hirtelen fordulattal megint visszatérve magukhoz a megéltékhöz most már nem az üldöztetésről, hanem a felszabadulás után megéltékről kell beszélni. S amikor elhangzik az, „**hogy én bazajöttem negyvenöt augusztusába, --**”, azt remélhetnénk, hogy most már egy könnyebb történet következik, nem csak az arról szóló beszámolót halljuk, hogy „**és ez körülbelül negyvenöt októberébe kezdtem el írni, ----**”, hanem egy hosszú szünet után azt is, hogy „**nem hiszem hogy én öt embernél többnek megmutattam nem tartom valószínűnek ---**”. Majd, mint aki tulajdonképpen azt gondolja, hogy írni az íróasztalnak nem érdemes, rácsodálkozik arra, hogy ha nem mutatta meg a szöveget majdnem senkinek, akkor mi hajtotta erre, azt fogalmazza meg, hogy „**azt se tudom hogy mér írtam nem vagyok egy író típus, ----**”. Aztán, mint aki a szünetben, amit tartott, rá tudott hangolódni akkori érzéseire, megfogalmazza azt a kényszert, ami hajtotta, hogy „**de úgy éreztem hogy írnom kell**”. Érdekes módon ezek után megint az eisenerzi vérontást hangsúlyozza csak, hogy azért kellett írnia, mert „**ez egy ez egy borzalom volt önmagába**”, s nemcsak az egyéb helyzetekben átélt félelmek lép át, de arról sem beszél, hogy az írás, a szöveg megmutatása nélkül is, valamiféle megkönnyebbülést hozott volna. Sőt, ahogy átköt arra, hogy „**és --- és ötvennyolcra vertem magam azért hogy: öö kikerüljek még egyszer Mauthausenbe --- hogy lássam én **soba** magamér nem tettem semmit de akkor Ponciustól Pilátusig elmentem --- hogy**

hogy kikerülhessek tizen-ötven:nyolc, az tizen-tizenhárom év -- tizenhárom év után ----”, érezzük, hogy úgy éli meg, hogy az írás – talán mert nem olvasták el elegen – nem volt elég segítség, más módon, a helyszínre visszatérve is emlékeznie kellett, s nem is csak akkor, tizenhárom év után, hanem később is: „és akkor úgybiszem kilencvenbe mentem azt tudom és kilencvenötbe mentem aaaa az ötven éves -- hogy is mondjákra”.

MÁNIÁK II.

Az egyik olyan helyen, amikor – azután, hogy előtte ismét az ismert témáról beszélt, hogy ő minden körülmények között megpróbál ember maradni, de egyben ismét leértékelve önmagát, azt is mondja, hogy ez a butasága története is, felidéz egy a halálméletben lefolytatott beszélgetést, amelyben ő úgy értette, hogy vége a háborúnak, „*de hát akkor akkor mér megüink még itten a --- hogy is mondjákokon. és ez ez öö -- nem nem tudom hol volt de ez is egy olyan emlék ami megmaradt bennem ---- az elő amit én meglepetés-szerűen vettem tudomásul --*”, már nem csak „lebutazza magát”, de azt is mondja, hogy „*rettentő furcsán fog hangzani amit *mondok -- én elfogadom ha azt mondja hogy *lehet hogy maga egy rendes ember de nem normális nem vagyok normális ---- öö -- mindjárt elmondok erre egy példát --- előbb mondtam ezt a zene örületet*”. Úgy beszél, mint akinek egyedül a tisztessége a fontos, mint aki egyedül abba nem tudna beletörődni, ha ezt kéréjelezné meg valaki, másfelől viszont szívesen leértékeli magát. Majd, miután hosszú percekben keresztül részletezte, hogy hogyan szereltette be a parabolaantennát, meg mesélt bizonyos koncertekről, meg hogy előfordul, hogy hajnali háromkor is megnéz valamit a Classicon, vagy meghallgat a Bartókon, s hogy ez ugyanolyan, mint a gyerekkori mániája, hogy nézte a játszótéren a gyerekeket, s ezért később ért haza, mint várták, egy a házi orvosánál tett látogatásáról kell kezd beszélni. „*[A] beszélgetésünk úgy kezdődött hogy azt mondtam hogy -- szenvedélybeteg vagyok -- és akkor mondtam a zenét, hogy --- és akkor azt mondtam, na most azt fogom csinálni hogy lecsökkentem nem tudom lecsökkenteni --- nem tudom lecsökkenteni: -- adva van, meg kell nézni, meg kell hallgatni*”, majd miután elmondta, hogy milyen „ballatlanul” tudja élvezni, kissé akadozva megjegyzi, hogy mégis úgy érzi, hogy „*ez nem egy mmm -- hogy mondtam nem egy abszolút normális ö *nem egy abszolút normális magatartás*”, s megint azt fejtegeti, amit aztán a későbbiekben még hatszor (!), hogy normális ember nem néz meg valamit ennyiszor, majd abnormalis viselkedésére példaként elmeséli, hogy „*volt*

*már olyan hogy -- nem tudom mire meg voltam hívva szombat este --- egy társaságba --- éés a Scalából közvetített a Bartók valami: valamelyik operát ---- és én *azér az operáér földobtam mindent és nem mentem sehova -- hanem *este héttől éjjélig ja a Don Juan persze: -- oda voltam szögezve kötözve a székhez ---”, s bocsánatot kérve, amiért ilyesmiről beszél, még azt is elmondja, amit az ő generációjában nyilván úgy tűnik, hogy – különösen egy idősebb férfi egy fiatal nőnek – nem illendő, hogy elmondjon, hogy még wc-re sem ment el közben, és hogy „*örült *nem tudom hogy van-e lelke *de valami ör- olyan örömmöm volt hogy nem tudom elmondani --*”, s miután megkérdőjelezte még azt is, hogy lelke van, ezt a viselkedést is, mint nem egészségeset, „leminősíti”. Majd hozzáfűzi, hogy „*szóval --- nem tudom -----*”, s aztán hosszú szünetet tart, s leszögezi, hogy „*szóval -- én belőlem soba nem fogják kiúrtani tudni ezeket az érzéseket --*”, s nyilván érzékelve, hogy a hallgató nem vehette észre, hogy belül ő témát váltott, s „*ömm most nem a zenéről hanem a aaa mmm deportálás és há zzbbl van szó --*”, úgy tér váratlanul vissza a soá témájához, mintha számára az és a félelme, hogy „bolond”, nem is válna el egymástól. Szövege mindeközben valamiért – talán a hirtelen témaváltás miatt, amitől nem csak, hogy ő is felismerte a két téma összetartozását, de meg is döbbsent – kissé érthetlenné is válik. Aztán, a soá témáját kissé elhagyva, tulajdonképpen mintha azt akarná mondani, hogy ami most következik, az a soá dacára van így, hogy ui. „*soba nem fogom megtagadni a zsidóságot -- annak ellenére hogy a szülői házából magammal hozott -- mélyen lecsökkentek*”, s mint aki most igazán magával van beszélgetésben, s akinek nem fontos, hogy a másik is értse, amit mond, nem mondja ki, hogy mi csökkent le, a zsidósága érzete, netán a saját vagy a környezete vallásossága. Aztán, elsőre, amikor azt mondja, hogy „*--- öö de azér ma is az van hogy: hogy -----*”, azt hihetnénk, hogy a zsidóság, illetve a vallásosság témáját szeretné továbbvinni, de valamiért nehezen kezd bele, s amikor úgy kommentálja, hogy „*na még ezt elmondom ----*”, az is világossá válik, hogy valamiért nem érzi feltétlenül elmondandónak, egy újabb szünet után kiböki, hogy „*én minden *maszkirra eljárak --*”, amivel úgy maradt a vallás témájánál, hogy ugyanakkor a halálról kezdett beszélni, s elsorolja, hogy hány Jahrzeitja van, s hogy ő ezeket mindet betartja. Majd, mint aki ugyan említette eközben a halottait, mégsem vette észre, hogy a vallás örve alatt a halálról is beszélt, a vallásgyakorlás témát viszi tovább, s rákérdezeve az értelmükre kritizálja a zsidó vallás egyes tilalmait, ugyanakkor megfogalmazva azt is, hogy neki mindez, ahogy minden más tradíció is, fontos neki. Mint aki egyszerűen szeretné betartani*

is a szabályokat, ugyanakkor tiltakozik is ellenük: keresi azt, hogy hogyan lehetne őket úgy betartani, hogy azok ne korlátozzák őt.

Majd tradíció és megszokottság szálon továbbhaladva azt fogalmazza meg, hogy maradinak tartja magát, s hosszas krákogás, köhögés, orrfújás után hirtelen ismét a naplóra vált. Hogy megpróbálja megkeresni. Majd újfent elpanaszolja, de tovább csökkentve a korábbi számot, hogy „összesen két ember volt az aki megkérdezte tőlem hogy mi volt az a deportálás --- ő nem akartak róla beszélni: ---”, s kifejti, hogy a szüleinek ő maga nem akarta elmondani, s hogy tudja, hogy vannak túlélőknek s leszármazottaiknak pszichoterápiás csoportjai, s amikor azt várnánk, hogy azt mondja, hogy ő oda „**soba egyetlen egy percig**” nem akart eljárni, ő azzal folytatja a mondatot, hogy „nem volt szó arról *ott*ben -- hogy -- *jaj istenem ki kellene keresztelkedni*”. Mintha büntudata lenne, mert talán az ő fejében is megfordult a gondolat, hogy így lehetne megmenekülni. Hogy hogy lehetne úgy megmaradni zsidónak, hogy mégsem kelljen annak lenni. Hogy hogy lehetne úgy kikeresztelkedni, hogy ne kelljen az azzal járó szégyent megélni. Mintha tovább gomolyogna mindaz, amibe úgy ment át a saját „zenebolonságáról” való merengése, hogy a váltást észre sem vette – deportálás, zsidóság és annak megtagadása, a halottakért mondott zsidó ima és hogy valójában senkit sem érdekelt a naplója, senkit nem érdekelték a deportálásának emlékei. Mintha olyan szorosan tartoznának össze, hogy nem látszana közöttük a választóvonal. Mintha egyek lennének.

Mintha a vágy, hogy megmutathassa a naplóját valakinek, hogy megkérdezzék, hogy mit élt át, mára azzá a kérdéssé vált volna, amit immáron ő tesz fel magának, illetve tett fel az interjúban az őt meghallgatónak, hogy bolond vagyok-e, ha ennyiszor megnézem és meghallgatom ugyanazt. Mert, szemben azzal, hogy arra, hogy anyját mániásan fel kellett hívnia, mikor beteg volt, még tudott racionális magyarázatot adni, tudta azt az aggódással, sőt, a saját jóságával és rendességével magyarázni, méghozzá úgy, hogy nem kellett meglátnia benne a soával, az üldöztetéssel, az aközbeni saját szorongásaival való kapcsolatot, a zenehallgatásnak erre a kényszerére már racionálisan hangzó magyarázata sincsen.

JEGYZETEK

- 1 Paul de Man: „Az önéletrajz mint arcrongálás”, <http://www.irodalomelmelet.atw.hu/deman.pdf>, 1. old.
- 2 Alasdair MacIntyre: *After Virtue – a study in moral theory*, University of Notre Dame Press, 1981.
- 3 Hayden White: *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Johns Hopkins University Press, 1990.
- 4 Louis O. Mink: „History and Fiction as Modes of Comprehension”, in: *New Literary History*, The Johns Hopkins University Press, Vol. 1, No. 3, *History and Fiction* (Spring, 1970), pp. 541–558.
- 5 Paul Ricoeur: „Az Én és az elbeszélte azonosság”, Ford. Jeney Éva, In: *Uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*, Budapest (Osiris) 1999, 373–411. old.
- 6 Tengelyi László: „Élettörténet és önazonosság”, in: *Holmi*, 1998. 4. 525–543, 542. old.
- 7 Az interjú szövegét erre alkalmas jelek segítségével fonetikusán gépeltük le. Az itt közölt részletekben a helyesírást a jobb olvashatóság kedvéért közelítettük a szokásoshoz, de a központozásban nem alkalmazkodtunk teljesen ahhoz: csak azokon a helyeken tettünk vesszőt, pontot ahol interjúalanyunk hanghordozásával egyértelműen tagolta beszédét. Ugyanakkor a leírásban használt jelekből is csak néhányat őriztünk meg: félkövéren szedtük a hangsúlyosan ejtett szavakat, két „kacsacsőr” (> <) közé foglaltuk a halkán ejtett szavakat, =-et tettünk a hadarva mondott szavak közé, *gal jelöltük a rövid szünetet, míg hosszabb szünet esetében a szünetet annak hosszával arányos kötőjel (-) sorozattal jeleztük: egy kötőjel fél másodpernyi szünetet jelez. A kötőjel ugyanakkor, ha egy szórészelethez tapad, a szó félbeszakadását jelzi. A metakommunikációra vonatkozó jelzéseket dupla zárójelbe tettük ott, ahol a jelzett szakasz véget ér, míg azt a pontot, ahol a jelzés érvénye kezdődik, / jellel jelöltük. Emellett az előbeszéd jellegzetességeit, a köznyelvi fordulatokat, a hibás ragokat, az összes ismétlést, nyögést változatlanul hagytuk, illetve jeleztük.
- 8 Vö. Eleonore Lappin: „Die Todesmärsche ungarischer Juden durch Österreich im Frühjahr 1945” http://www.erinnern.at/bundeslaender/oesterreich/e_bibliothek/seminarbibliotheken-zentrale-seminare/8-zentrales-seminar/Lappin%2C%20Die%20Todesmarsche%20ungarischer%20Juden%20durch%20Osterreich%20im%20Frühjahr%201945.pdf, és <https://hirschen.wordpress.com/2009/01/08/die-massaker-entlang-der-route-hartberg-gleisdorf-graz-bruckmur-eisen-nerz-liezen/>

